

JOSIP UHAČ, Marčanska unija, Zagreb, Glas Koncila, 1996., 134 str.

Povijest crkvene unije u Hrvatskoj u 17. i 18. stoljeću tema je istraživanja kojom se u Hrvatskoj bavio manji broj istraživača. Najistaknutije mjesto u istraživanju te problematike svakako pripada dr. Janku Šimraku koji je 20-ih i 30-ih godina našeg stoljeća objavio niz rasprava i nekoliko knjiga o toj problematici, ali nakon njega nije bilo istraživača koji bi nastavili istraživanja, nego su se autori radova o crkvenoj uniji oslanjali na dosad objavljenu literaturu i izvore.

Posljedica takvog pristupa problematici crkvene unije bilo je pomanjkanje cjelovitih studija koje bi obrađivale pitanje crkvene unije u Hrvatskoj od nastanka unijatske Marčanske biskupije 1611. godine pa do utemeljenja grkokatoličke Križevačke biskupije 1777. godine, kad je konačno određen položaj sjedinjenih biskupa u Hrvatskoj. S obzirom na nedostatak zaokruženih sinteza o crkvenoj uniji i s obzirom na manju upućenost javnosti u dotičnu problematiku, objavljivanje knjige »Marčanska biskupija«, autora Josipa Uhača, veliki je doprinos poznavanju problematike crkvene unije.

Autor knjige, Josip Uhač, visoki je dužnosnik Svete stolice koji danas obnaša dužnost tajnika Kongregacije za evangelizaciju naroda, a najveći je dio karijere proveo u diplomatskoj službi Svete Stolice. Knjiga Josipa Uhača zapravo je hrvatski prijevod njegove disertacije napisane na talijanskom jeziku 1954. godine, a sadržajno govori o Marčanskoj (Svidničkoj) biskupiji, biskupiji pod čiju su jurisdikciju prema povelji pape Pavla V. iz 1611. godine trebali pripadati kršćani grčkog obreda koji su bili na teritoriju Ugarske, Hrvatske i Žumberka, a čija je nasljednica današnja grkokatolička Križevačka biskupija.

Budući da je Marčanska biskupija bila na teritoriju Zagrebačke biskupije, a sama Marčanska biskupija najvećim dijelom obuhvaćala kršćane grčkog obreda naseljene na području Vojne krajine koje je spadalo pod jurisdikciju zagrebačkih biskupa, Josip Uhač je u radu o Marčanskoj biskupiji najviše pozornosti posvetio međukatoličkim stavovima i prijedlozima o crkvenoj uniji, uzimajući u obzir interese bečkog dvora, zagrebačkih biskupa, krajiških vojnih zapovjednika te Svete Stolice. Stoga u Uhačevom radu nećemo naći i stavove pravoslavne strane, odnosno predstavnika Srpske pravoslavne crkve, s čijeg su jurisdikcijskog područja u Vojnu krajinu dolazili kršćani grčkog obreda. Kronološki gledano, Uhačevo djelo obuhvaća razdoblje od 1611. godine, kada je papa Pavao V. utemeljio samostan sv. Mihovila Arkandela kao sjedište sjedinjene Marčanske biskupije, pa do 1739. godine kad su taj samostan razorili pravoslavni kršćani koji nisu prihvatili jurisdikciju sjedinjenih marčanskih biskupa, nego jurisdikciju pravoslavnih episkopa Karlovačke metropolije, a autor je u kraćim crtama prikazao i događaje koji su prethodili utemeljenju Križevačke biskupije 1777. godine.

Problematiku Marčanske biskupije i širenja crkvene unije Josip Uhač počeo je iznošenjem osnovnih političkih i društvenih pitanja Hrvatske u 17. stoljeću, a to su bili turski ratovi te prelazak kršćana grčkog obreda, u izvorima najčešće zvanih Vlasima, a rjeđe Servianima ili Rašanima, na područje Vojne krajine, što je otvaralo pitanje njihova položaja prema zagrebačkom biskupu i hrvatskom plemstvu na čije su se opustjele posjede naseljavali. Uhač je upozorio na neodrživost teze da se svi Vlasi o kojima govore izvori 17. stoljeća mogu držati Srbima, što je uobičajena pojava kod srpskih istraživača, i naglasio da se prebjeci s područja Osmanlijskog carstva najčešće nazivaju Vlasima i Uskocima, dok se mogu naći i izvori u kojima se govori o predavcima, koji su, prema zagrebačkom biskupu Petretiću, bili katolici prebjegli s turskog područja na teritorij Vojne krajine. Vlaško je pitanje, napomenuo je Uhač, bilo središnje pitanje hrvatskog političkog života u 17. stoljeću zbog odbijanja Vlaha da se podvrgnu vlasti hrvatskog plemstva i zagrebačkog biskupa na čijim su se posjedima smjestili. To pitanje riješeno je na štetu plemstva i zagrebačkog biskupa jer su carske povlastice omogućile Vlasima

neovisnu samoupravu i neposredno podložništvo samo krajiškim vojnim zapovjednicima. Teritorij Vojne krajine odvojen je od ostalog dijela Hrvatske, čime su zagrebačka i senjska biskupija podijeljene na vojni i civilni dio, istaknuo je Uhač, a ta je podjela imala utjecaja i na religioznom polju.

Govoreći o počecima crkvene unije i Marčanske biskupije, Josip Uhač istaknuo je da su se Vlasi u najvećem broju naselili na području Zagrebačke biskupije, manjim dijelom na području senjske biskupije gdje su zvani Uskocima, a najmanji dio bio ih je u Žumberku. Početak unije u Hrvatskoj Uhač je vezao uz pojavu malo poznatog biskupa Simeona, kojem su kasniji izvori dali prezime Vratanja, a koji je, nakon što su ga za biskupa potvrdili nepoznati biskup Kozma te pečki patrijarh Jovan, otišao u Rim, ispovijedio katoličku vjeru i bulom pape Pavla V. postao arhimandrit samostana u Marči kao sjedišta nove biskupije. No, Uhač je istaknuo i manje poznatu činjenicu da je biskup Simeon trebao biti biskupom samo onih pravoslavnih kršćana koji su prihvatili uniju, a nikako i onih koji su, prema mišljenju katoličkih predstavnika, ostali raskolnici. Što se pak tiče pravnog položaja novoimenovanog biskupa, Uhač je zaključio da Rim nije vodio računa o propisima koji su određivali položaj sjedinjenog biskupa prema rimokatoličkim biskupima, nego da je Simeonu dodijeljen položaj rezidencijalnog biskupa, a ujedno je smatran naslovnim biskupom nekog sjedišta odijeljenog od Katoličke crkve.

Međutim, Uhač je napomenuo da je sva složenost problema sjedinjenja pravoslavnih s Rimokatoličkom crkvom došla do izražaja u razdoblju od smrti biskupa Simeona 1630. godine pa do izbora biskupa Pavla Zorčića 1670. godine, kada su tri marčanska biskupa posvećena u Peći, a samo je jedan, biskup Vasilije Predojević, bio unijat po mjeri Svete Stolice, ali nije bio potvrđen zato što kao grčki svećenik nije mogao nositi naslov latinskog biskupa. Zagrebački su pak biskupi Benedikt Vinković (1637. – 1642.) i Petar Petretić (1648. – 1667.), napomenuo je Uhač, nastojali pretvoriti marčanske biskupe u njihove vikare, postupno privesti Vlahe latinskom obredu, jeziku i bogoslužju te podvrgnuti Vlahe pod vlast vlasnika posjeda na kojima su boravili. No, morali su se suočiti s odbijanjem Vlaha da napuste istočni obred, jezik i upotrebu kalendara, kao i s prijetnjama da će napustiti Krajinu ako budu podvrgnuti zemaljskoj gospodi, te s optužbama da nastoje marčanske biskupe podvrgnuti svojoj jurisdikciji zbog materijalnih interesa.

Analizirajući stavove zagrebačkih biskupa Vinkovića, Svete Stolice i apostolskih nuncija, Uhač je istaknuo da je biskup Vinković bio iskreno uvjeren kako radi u korist vjere, pa makar je istodobno radio i u vlastitom interesu. Biskup Petretić je, pak, čitavo vrijeme biskupovanja nastojao pretvoriti marčanskog biskupa Savu Stanislavića u svog vikara za vjernike grčkog obreda koji su boravili u njegovoj biskupiji, ali to nije uspio. Djelomično je postigao uspjeh sa Stanislavićevim nasljednikom Gabrijelom Mijakićem, koji se 1663. godine odrekao pečkog patrijarha, a bio posvećen u Moldaviji, ali Petretićev nasljednik Martin Borković označio ga je kao neprikladnog za marčanskog biskupa, pa je za njegovo uklanjanje iskorišten pokret Zrinskog i Frankopana, s kojima je bio u dobrim odnosima. Mjesto marčanskog biskupa dodijeljeno je Pavlu Zorčiću, školovanom u katoličkom učilištu u Bologni, i time je, po Uhačevoj ocjeni, okončano kaotično stanje marčanskog vladikata.

No, i u slučaju izbora biskupa Pavla Zorčića 1670. godine, koji je bio pravi unijat, pojavile su se poteškoće oko njegova potvrđivanja, naveo je Uhač, jer Sveta Stolica nikako nije prihvaćala pravo austrijskih vladara da sami imenuju marčanskog biskupa, pa je došlo do kompromisnog rješenja i Zorčić je imenovan samo apostolskim vikarom unutar Zagrebačke biskupije, a u stvari je obavljao biskupsku službu na području čitave Krajine, Žumberka i na hrvatskoj obali. Zorčić je prešutno prihvaćao podložnost zagrebačkom biskupu jer mu je on mogao biti jedini oslonac u širenju unije i nastojanjima da prekine veze pečkih patrijarha s redovnicima koji su u Krajinu dolazili s teritorija Pečke patrijaršije i izazivali otpor prema uniji među krajišnicima. Po Uhačevu mišljenju,

Pavao Zorčić nije imao uvjeta za uspjeh unijatskih planova jer je s jedne strane bio sputan zahtjevima jurisdikcije, a s druge nije na raspolaganju imao sposobne svećenike – unijate, kao ni crkvene predstavnike koji bi imali više razumijevanja za tu problematiku.

Razdoblje od smrti Pavla Zorčića 1685. godine pa do uništenja samostana u Marči 1739. godine Josip Uhač označio je vremenom u kojem su vanjske teškoće odredile povijest Marčanske biskupije. Pod vanjskim teškoćama Uhač je ponajprije mislio na povlastice koje je pečkom patrijarhu Arseniju III. Crnojeviću dodijelio bečki dvor, a koje je patrijarh iskoristio da pod jurisdikciju podvrgne i sjedinjene i nesjedinjene kršćane grčkog obreda u Krajini i umanju politički utjecaj marčanskih biskupa među krajišnicima. Patrijarh Crnojević, zaštićen povlasticama, nesmetano je mogao stvarati crkveno ustrojstvo buduće Karlovačke mitropolije, dok je oko imenovanja nekih marčanskih biskupa počelo prepiranje dvora i Svete Stolice, a u vrijeme marčanskog biskupa Izaije Popovića dvor zbog tadašnjih ratnih prilika nije poduzimao veće mjere protiv djelovanja patrijarha Arsenija III. Crnojevića, na kojeg se tužio i primas Leopold Kolonić.

Marčanski biskupi su, osim toga, nailazili na nerazumijevanje krajiških vojnih vlasti, koje su, bojeći se moguće pobune stanovništva u vezi s nametanjem unije, onemogućavale marčanske biskupe s početka 18. stoljeća, Gabrijela Turčinovića i Rafaela Markovića, u obavljanju biskupskih dužnosti u Krajini, dajući prednost svećenstvu Srpske pravoslavne crkve, koja je bila zaštićena carskim povlasticama. I u 18. stoljeću trajao je spor oko prava proglašenja marčanskih biskupa, a bilo je malo svećenika unijata stoga što su unijatski biskupi dugo čekali potvrdu svoga biskupskog položaja iz Rima, pa nitko nije mogao zaređivati unijatsko svećenstvo, a rješenje je bio odlazak na ređenje pravoslavnoj hijerarhiji Srpske pravoslavne crkve, protivnoj unijatskoj ideji.

Osim toga, župe i samostane zaposjeli su i pravoslavni svećenici i redovnici protivni ideji crkvenog jedinstva, pa su vjernike odvrćali od unije. Josip Uhač istaknuo je da su ti problemi trajali čitavo 18. stoljeće, a naročito se zaoštrili 1739. godine, kad su pravoslavni krajišnici razorili samostan u Marči, sjedište same biskupije. Posljedica tog događaja bilo je zanemarivanje zagrebačkog sjemeništa za unijatsko svećenstvo, nedostatak klera, te okretanje pravoslavnih kršćana svećenstvu Srpske pravoslavne crkve. Izlaz iz tog stanja je pronađen 1777. godine utemeljenjem Križevačke biskupije, neovisno o latinskom biskupu.

Završavajući rad o Marčanskoj biskupiji, Josip Uhač je zaključio da su zagrebački biskupi idejom unije koja bi se provela nametanjem latinskog biskupa i jezika ili ukidanjem Marčanske biskupije nanijeli štetu uniji, da je bečki dvor u prvom planu imao pragmatične političke, a ne vjerske interese, a da je Sveta Stolica inzistiranjem na formalističkim elementima otežavala rješenje problema. No, ocijenio je da se, povijesno gledajući, može zaključiti kako je Rim neprekidno branio vjersku samostalnost vlaške zajednice u Hrvatskoj, dok je Beč, pod utjecajem Zagreba, imao nejasnu sliku položaja Vlaha.

Osvrnemo li se na navedeno djelo Josipa Uhača o problemu crkvene unije u Hrvatskoj tijekom 17. i 18. stoljeća, možemo zaključiti da objavljivanje Uhačeve knjige predstavlja značajan doprinos istraživanju hrvatske povijesti, te da bi o problematici crkvene unije i pojavi pravoslavlja u Hrvatskoj bilo poželjno nastaviti znanstvena istraživanja.

Zlatko Kudelić